

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОГРАМИ РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ КАРПАТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

В. Д. СОЛОДКИЙ

*Державне управління охорони навколишнього природного середовища
Мінприроди України в Чернівецькій області*

На підставі аналізу екологічної ситуації територій, що страждають внаслідок катастрофічних повеней запропоновано програму щодо удосконалення управління природними ресурсами Карпатського регіону і суміжних областей України на базі розширення сфери застосування Карпатської конвенції.

Встановлено причинно-наслідкові зв'язки антропогенної трансформації біорізноманіття та природноресурсного потенціалу Буковинських Карпат. Найбільшу небезпеку природному розвитку територій Чернівецької області та суміжних регіонів України і Румунії спричиняють повені в басейнах рік Прут, Черемош і Сірет. Вони є наслідком природних особливостей регіону та порушення лісового покриву верхнього поясу гір. Розвитку різноманіття ландшафтів і біоти загрожують ненормативне ведення лісового та сільського господарств.

З метою впровадження визначених завдань розроблено: методологію діяльності (визначено науково-методичну і законодавчо-нормативну базу, ресурсне та організаційне забезпечення); комплексну програму з цільових напрямів дій секторів економіки і охорони довкілля; етапи, перешкоди та законодавчо-інституційні рамки реалізації завдань; механізми співпраці суб'єктів суспільної діяльності на засадах інтегрованого управління та на водозбірно-басейновій основі. Запропоновано принципів схеми удосконалення системи моніторингу та управління екологічними ризиками Буковинських Карпат шляхом міжсекторальної прозорості взаємодії інституцій природокористування і охорони навколишнього природного середовища; основні напрями вдосконалення системи управління екологічними загрозами в регіоні за принципами Карпатської конвенції.

Реалізація напрацьованих пропозицій створить сприятливі умови для організації і підтримання збалансованого природокористування та розвитку Карпат та суміжних регіонів України.

Ключові слова: стихійне лихо, повінь, Карпатська конвенція, моніторинг загроз, запобіжні заходи, екстрені дії, збалансований розвиток.

Вступ. Протягом ряду років (1969, 1998, 2008, 2010), у результаті інтенсивних опадів у Карпатському регіоні, на ріках басейнів Дністра, Пруту та Сірету відбувається катастрофічний підйом рівня води, що призводить до підтоплення та затоплення територій Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської, Тернопільської, Хмельницької, Вінницької та інших областей і суміжних держав (рис.1). Зокрема, у липні 2008 року в зонах формування повеней кількість опадів становила в середньому 85 мм за 12 годин, а на високогір'ях Буковинських Карпат досягла 130 мм. Максимальна їх кількість - до 145 мм за 12 годин - спостерігалась у басейнах рік Бистриця Солотвинська та Бистриця Надвірнянська на території Івано-Франківської області. Максимальні рівні підйому води у ріках басейнів Дністра, Пруту та Сірету становили 9 м. Унаслідок негативної дії повеней відбулося знищення природних екосистем, підтоплення сільськогосподарських угідь, руйнування будинків, об'єктів життєзабезпечення населення. Тільки у 2008 завдано збитків на загальну суму понад 7 млрд. гривень, у 2010 - 2.4 млрд. гривень (Матеріали..., 2008)

Матеріали та методи досліджень. Негативні наслідки стихії свідчить, що з метою їх попере-

дження в регіоні катастрофічних повеней слід внести низку змін у систему природокористування.

Рис.1. Карта-схема територій, де проявляються катастрофічні повені (нанесено сірим кольором).

Fig. 1. Map-scheme areas where catastrophic floods occur (marked gray).

Дослідження здійснювали на прикладі басейнів рік Дністер, Прут і Сірет в яких зосереджені основні запаси водних ресурсів Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської, Закарпатської та Вінницької областей і періоди-

чно проявляються катастрофічні повені. Дослідження спрямовані на гармонізацію міжвідомчих відношень у сфері природокористування та охорони природних екосистем в рамках впровадження Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки (Національний план дій, 2011; Основні засади..., 2011).

Методологічні підходи до гармонізації ресурсних і природоохоронних цільових стратегій удосконалення ведення сільського, лісового й водного господарств з метою покращення виконання екологічних функцій на водозборах розробляли, застосовуючи системний підхід (Голубець, 2007; Солодкий, 2003). Виходили з позиції, що для створення умов запровадження міжсекторально узгоджених екологічних режимів ведення господарства на єдиній водозбірно-екосистемній основі необхідно досягти раціональної територіальної і функціональної організації природокористування з дотриманням екологічних норм регулювання навантажень на природні екосистеми (Олійник, 2002; Солодкий, Лавров, 2009). Одночасно дослідженнями враховано положення Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (далі - Карпатська конвенція) та Стратегії виконання Карпатської конвенції (Рамкова конвенція., 2009; Стратегія., 2007).

Результати досліджень та їх обговорення.

У дослідженнях виходили з того, що з метою узгодження стратегій природокористування та галузевих напрямів розвитку, сфера застосування Карпатської конвенції визначається територією впливу негативних природних процесів, що зароджуються в Українських Карпатах та комплексно пов'язаних в одному або декількох регіонах. Слід наголосити, що в даний час сфера застосування Карпатської конвенції встановлена адміністративно, сюди відносяться гірські та передгірські райони Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей (Рамкова конвенція., 2009). Досвід показав, що вузьковідомчі підходи до цих питань є неефективними. Одночасно ст.1 Карпатської Конвенції передбачає, що кожна із країн, що її ратифікували (далі - Сторони) може поширити сферу застосування Конвенції на додаткові частини національної території, з метою створення економічних, технічних, організаційних і правових передумов для екологічно збалансованого господарського розвитку, збереження біологічного та ландшафтного біорізноманіття, вирішення питання місцевого розвитку і планування територій тощо (Концепція., 1997; Стратегія., 2007)

Для узгодження стратегій природокористування найбільш прийнятним є ландшафтний рі-

вень, що забезпечується шляхом гармонізації наукових парадигм природознавства та обґрунтовують розвиток секторів економіки, охорони довкілля на єдиній методологічній базі - концепції сталого розвитку (Голубець, 2007; Концепція., 1997; Солодкий, 2003). Це пов'язано з тим, що у ландшафті суміщаються регіональна та типологічна характеристики природних систем - таксонів, які є найбільш вивченими як об'єкти природокористування різних секторів економіки. Як основна таксономічна одиниця географічного середовища, ландшафт у рівному ступені є категорією систематики геосистем та районування території. Тому гармонізацію діяльності секторів економіки між собою та з природоохоронними стратегіями в районі досліджень доцільно проводити на рівні ландшафтної екосистеми водозборів рік Дністра, Пруту і Сірету, оскільки водозбори містять у собі єдність взаємодій підсистем, останні ж є найбільш вивченими об'єктами управлінських рішень (Голубець, 2007; Олійник, 2002; Солодкий, 2003). Крім того басейни Дністра і Прута пов'язані розгалуженою спелеокарстовою системою, розташованою в Прут-Дністровському межиріччі (Солодкий, Лавров, 2009).

Слід зазначити, що сфера застосування Карпатської конвенції в першу чергу залежить від визначення поняття "Карпатський регіон". Конвенцією передбачено, що конкретні його межі будуть встановлені на Конференції країн Сторін. На сьогодні в природоохоронній практиці України використовується лісогосподарське трактування поняття "Карпатський регіон", що окреслює території Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей (Солодкий, 2003). На основі наших досліджень, з метою забезпечення екологічно збалансованого природокористування, запобігання проявам згубних наслідків природних явищ, здійснення водоохоронних, захисних заходів попередження стихії пропонується виділити "зону впливу негативних стихійних факторів Карпатського регіону", що включає Тернопільську, Хмельницьку і Вінницьку області, а для успішного функціонування програми запровадити зонування території прояву катастрофічних повеней, а саме:

1. Зона формування небезпечних повеней - гірська та передгірська зона Українських Карпат;
2. Зона активної дії повеней - території Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей;
3. Зона впливу негативних стихійних факторів Карпатського регіону.

Як результат досліджень необхідно сформулювати "Програму розширення сфери застосування Карпатської конвенції", в якій для забезпечення успішного управління негативними стихійними

явищами в кожній зоні доцільно передбачити три підпрограми: моніторингу загроз, запобіжних заходів та екстрених дій.

Підпрограма “Моніторинг загроз” передбачає організацію моніторингових досліджень, які доцільно гармонізувати з чинними в Україні іншими системами моніторингу довкілля та геосоціосистем (Голубець, 2007). Наслідки екстремальних антропогенно-природних впливів на довкілля регіону доцільно вивчати на пілотних річкових, балкових водозборах з використанням сучасних методів моніторингу, еколого-біологічного аналізу та об’єктів збору інформації тощо. В межах природних екосистем встановлюється причинно-наслідкові зв’язки “Екологічна загроза - вплив на ландшафти”. З метою виявлення найвідчутніших до антропогенного впливу ланок природних екосистем ландшафту, здійснюється формування переліку показників деградації природних екосистем.

Підпрограма “Запобіжні заходи” має враховувати ретроспективний аналіз розвитку ресурсно-екологічних проблем регіону, інформацію щодо господарського підсилення природних загроз, прогнозів їх екстремальних проявів та наслідків.

Підпрограма “Екстрені дії” має забезпечити адекватне й оперативне управління екологічними загрозами в екстремальних ситуаціях, в тому числі встановити територіальні і часові координати, причини екстремальних кризових ситуацій, а також оцінити порушення нормального стану природного середовища та динаміку загроз.

В програмі слід врахувати, що останніми роками державою недостатньо виділялися кошти по попередженню та ліквідації наслідків паводків на гірських річках - справжнього лиха для жителів гірських та передгірських районів. Визначальною причиною розвитку паводків є надмірна вирубка гірських лісів, порушення їхньої структури та загальної структури рослинного покриву гірських ландшафтів, незадовільне впровадження прогресивних методів заготівлі деревини в горах, недотримання правил експлуатації лісосік, що знизило гідрологічну ємність природних екосистем і призвело до порушення гідрологічного режиму та розвитку ерозійних процесів у водозборах (рис. 2).

Негативно впливає на стабільність екологічної ситуації і надмірний видобуток піщано-гравійної сировини. Наразі ці загрози посилюються за недостатньої ресурсної підтримки функціонування наявної системи інженерно-технічних протиповеневих і берегозахисних споруд, що має катастрофічні наслідки (рис.3).

Висновки:

■ Врегулювання міжрегіональних природоохоронних та економічних відносин може бути гаран-

тованим шляхом виходу із складної ситуації успішного розв’язання проблем протиповеневого захисту природних і народногосподарських об’єктів Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської, Закарпатської, Хмельницької та Вінницької областей. Для цього слід виконати комплекс взаємоузгоджених між суб’єктами природокористування заходів щодо управління процесами формування режиму рік у межах їхніх басейнів, що насамперед має враховувати:

Рис.2. Наслідок засмічення гірських річок і потоків відходами деревини (сmt.Селятин Путильського району Чернівецької області, 30.06.2010 року).

Figure 2. The consequence of clogging rivers and streams of waste wood (smt.Selyatyn Putyla district of Chernivtsi region, 30.06.2010 year).

Рис.3. Результат руйнівної дії повені на р.Черемош (с.Яблуниця Верховинського району Івано-Франківської області, 2008 р).

Fig. 3. The result of the devastating floods in Cheremosh river (s.Yablunitsya Verkhovyna district of Ivano-Frankivsk, 2008).

- проведення дієвої державної політики при реалізації програм нових протиповеневих підходів,

залісення територій, екологічного обґрунтування всіх видів рубок;

- здійснення постійного екологічного моніторингу в зонах формування, активної дії та впливу паводків;
- виконання заходів з попередження виникнення небезпечних процесів стихійного лиха, насамперед, виваженого підходу до видобутку піщано-гравійної сировини;
- забезпечення ефективної співпраці в періоді екстремальних проявів техногенних, природних та антропогенно-природних явищ.

Результатом міжсекторального узгодження дій має стати “Програма розширення сфери застосування Карпатської конвенції”, що базується на реалізації Стратегії виконання Карпатської конвенції.

Список літератури:

1. Голубець М.А. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону. - Львів: Поллі, 2007. - 288 с.
2. Концепція збереження біологічного різноманіття України / Затв. Постановою КМУ № 439 від 12.05.1997 р. - К., 1997. - 28 с.
3. Матеріали виїзного розширеного засідання колегії Мінприроди України “Про стан реалізації заходів з ліквідації наслідків повені, що сталася у Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській та Чернівецькій областях”. -

Івано-Франківськ, 3 жовтня 2008 року – 24 с.

4. Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки.- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. N 577-р
5. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року // Відомості Верховної Ради України, 2011, N 26.- С. 218234.
6. Олійник В.С. Закономірності гідрологічного режиму річок Карпат у зв'язку з антропогенними змінами лісистості водозборів // Лісівництво і агролісомеліорація. - Вип. 101. - Харків: Майдан, 2002. - С. 52-57.
7. Рамкова Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат // Карпатська конвенція як фактор удосконалення природоохоронного законодавства України: Довідникове видання. - Чернівці: Зелена Буковина, 2009. - С. 15 -27.
8. Солодкий В.Д. Екосистемний підхід у лісокористуванні. - Чернівці: Зелена Буковина, 2003. - 56 с.
9. Солодкий В.Д., Лавров В.В. Збалансоване управління річковими басейнами і водними ресурсами Буковинських Карпат //Екологія та ноосферологія. - Т.30, № 1-2.- Київ-Дніпропетровськ, 2009. - С. 33-39.
10. Стратегія виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 січня 2007 р. N 11-р.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS PROGRAM EXPANSION SCOPE OF THE CARPATHIAN CONVENTION

V. Solodkyy

State Department of Environmental Protection Ministry of Ukraine in Chernivtsi region

Based on the analysis of the environmental situation in areas suffering as a result of catastrophic flooding proposed program to improve management of natural resources of Carpathian region and adjacent areas of Ukraine based on expanding the scope of the Carpathian Convention.

Cause-and-effect relations of anthropogenic transformation of biological diversity and natural resources potential of the Bukovyna Carpathians have been determined. The highest danger to natural development of Chernivtsi Region territories and adjacent areas of Ukraine and Rumania is caused by floods in Prut and Siret river basins. The floods are consequences of natural peculiarities of the region as well as of forest damage of high mountain zone. Development of landscape and biota diversity is also endangered by forestry, agriculture activities and indirect natural resources use performed not in compliance with the legal norms.

The following has been developed for application of principles and terms: methodology of the activity (scientific, methodological, legal norms base as well as resource and organization support have been defined); complex programme consisting of goal-oriented action plans in the field of different economy branches and environmental protection; areas, stages, impediments, legal and institutional limits of task fulfilment; procedures of social activity parties cooperation based on principles of integrated management and division according to water accumulation areas and basins. The following principal schemes have been proposed improvement of monitoring and management of ecological risks in the Bukovyna Carpathians by means of transparent inter-regional cooperation of the offices competent in the field of natural resources use and environmental protection; the main areas of improvement of ecological risks management system in the region in terms of the Carpathian Convention have been determined.

It has been proved that implementation of the proposals developed in this thesis will create favourable conditions for organization and maintenance of balanced natural resources use and development system in the Carpathians and adjacent areas of Ukraine.

Keywords: natural disaster, flood, Carpathian Convention, monitoring threats, precautions, emergency action, sustainable development.

Одержано редколегією 10.06.2011